

КОМПЕТЕНТНІСТЬ, КВАЛІФІКАЦІЯ, КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК КЛЮЧОВІ КАТЕГОРІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОЇ ПАРАДИГМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті викладено результати порівняльного аналізу трактувань категорій компетентність та кваліфікація. Визначено їх змістове навантаження та співвідношення. На основі контент-аналізу визначено "компетенції" й системного підходу встановлено ознаки цієї категорії та сформульовано її інтеграційне визначення. Доведено значення формування компетенцій для набуття студентами професійної компетентності.

Сучасне суспільство вже більше не задовольняє знаннева парадигма освіти. Вимогливішим стає підхід до відбору випускників на міжнародному ринку праці. Від них вимагаються не лише знання, а, насамперед, здатність ефективно використовувати їх у професійній діяльності.

Зважаючи на це, зрозумілим стає відхід від освітянських традицій і пошуки оптимальних шляхів модернізації навчання. Одним із відкриттів у цьому напрямі є компетентнісний підхід, головна особливість якого – переорієнтація освітнього процесу на формування у студентів певного переліку компетенцій.

Що таке компетенції? Як вони співвідносяться з такими категоріями вищої освіти як компетентність та кваліфікація? Який зміст у них вкладається? Відповіді на ці запитання і є метою нашої статті.

Аналіз літературних джерел виявив відсутність однозначної думки щодо змісту категорії "компетентність". Співставлення її трактувань показало, що частина з них базується на перекладі слова компетентність з латинської мови, де "compro" означає – підходити, відповідати, бути здатним [1]. Інша – розширює її зміст за рахунок введення нових структурних елементів. При цьому спостерігається ототожнення компетентності з досвідом, якістю, набором знань, умінь, навичок, компетенцій, результатом освітньої діяльності тощо. Існує також група трактувань, які об'єднують між собою обидва погляди.

До першої групи означень відносяться трактування компетентності в англійських та американських словниках. Зокрема, словник Колегіуму Мерріам Вебстер [2] визначає її як здатність діяти, розвиватись особливим шляхом. У словнику сучасної англійської мови Лонгмена [3] компетентність – це ще й відповідність певним стандартам, виявлення окремих навичок та демонстрування спеціального рівня знань. Подібне визначення наводять А. Маркова [4], Д. Садкер та М. Садкер [5].

Компетентність як здатність розглядається у працях І. Гушлявської, В. Кальней, А. Маркової, Ю. Рибінської, І. Чемерис, С. Шишова та ін. На думку Ю. Рибінської, компетентність – це "загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, які набуті завдяки навчанню" [6: 31].

Р. Мільруд формулює дане поняття як здатність домагатися результатів, володіння активними знаннями та відповідність висунутих вимогам, встановленим критеріям і стандартам у певних галузях діяльності [7]. Подібної думки дотримується й А. Андреев, який називає компетентність інтегральною здатністю вирішувати конкретні проблеми, що виникли в різних сферах життя [8].

Компетентність як якість індивіда, форма вияву здібностей, підсумок його саморозвитку та "складний синтез когнітивного, предметно-практичного і особистісного досвіду" розглядається в роботах В. Болотова і В. Серікова [9: 12].

Комунікативна складова компетентності розкривається у визначенні Н. Якси. На її думку, це поняття відображає "здатність вибудовувати складну систему професійно-особистісних контактів, орієнтуватись на співробітництво в команді однодумців, розширювати можливості різноманітного ділового співробітництва з метою спільного прийняття найпродуктивніших рішень" [10: 68].

У навчальному посібнику "Вища освіта України і Болонський процес" трактування компетентності збагачується, у порівнянні з попередніми, рядом структурних елементів і формулюється як "знання, вміння, навички та досвід, які формують професійні властивості фахівця на достатньому рівні для якісного виконання ним професійних функцій" [11: 354]. О. Пометун додає до цього переліку ще й ставлення особистості [12].

До подібного розуміння сутності компетентності звертаються й Т. Гуріна, О. Іваницький, С. Куриленко і Е. Шорт, які розглядають її як поглиблене знання предмета чи засвоєне вміння.

С. Бондар розуміє компетентність як "набір специфічних компетенцій різного рівня" [13: 8], а О. Корсакова, В. Краєвський, Д. Трубачова і А. Хуторський – як результат набуття компетенцій.

Розуміння компетентності, як певної якості особистості, можна вивести з визначень категорії "компетентний", що наводяться в енциклопедичному словнику та словнику російської мови С. Ожегова. Відповідно до цих джерел, "компетентний" означає знаючий, поінформований, авторитетний у певній галузі, той, що має право на основі своїх знань робити або вирішувати певні питання, висловлюватись про щось. Подібне визначення наводять словник іншомовних слів та великий тлумачний словник.

За висновками роботи семінару МОН України та Проекту ПРООН "Освітня політика та освіта "рівний – рівному" "Компетентнісний підхід до формування навчальних програм 5-го класу з базових дисциплін для 12-річної школи" (червень 2004 р.) компетентність також трактується як інтегрована характеристика якості особистості, що формується "через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції" [14: 93].

Серед багатьох трактувань компетентності, які різнобічно розкривають її сутність, заслуговує на увагу визначення Я. Сікори. На її думку, компетентність – це "не тільки професійні знання, навички і досвід у даній спеціальності, але й відношення до справи, визначені (позитивні) схильності, інтереси й прагнення, а також здатність ефективно використовувати знання й уміння, особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці в даній обстановці" [15: 49].

Подібне визначення даної категорії відображено й у нормативних документах загальної середньої освіти, в яких компетентність розглядається як загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здобутих завдяки навчанню.

Як засвідчує проведений аналіз літературних джерел та освітніх документів, поняття "компетентність" не є однозначним, воно розглядається як результат освітньої діяльності та складається з цілої низки компонентів, серед яких:

- відповідність особи (спеціаліста) вимогам, критеріям, стандартам у певних галузях діяльності;
- володіння необхідними знаннями, вміннями, навичками, компетенціями (компетентностями);
- здатність та досвід їх застосування;
- особистісні якості, які визначають здатність особи впевнено домагатись результатів і володіти ситуацією;
- комунікативна складова, спрямована на ефективну взаємодію з іншими членами команди тощо.

Поняття "компетентність" тісно переплітається з категорією "кваліфікація", присвоєння якої є атрибутом академічного чи професійного визнання. Остання вважається ключовим терміном проекту Європейської системи кваліфікацій та вітчизняних освітніх документів і трактується як *офіційне визнання цінності засвоєних компетенцій для ринку праці і подальшої освіти* [16].

Та чи можна прирівняти випускника, який щойно одержав відповідну кваліфікацію, до компетентного працівника? Перелічені вище складові категорії "компетентність", поміж інших, включають у себе й досвід застосування відповідних компетенцій. Тому ми поділяємо думку І. Гушлявської, яка вважає компетентність реальною здатністю здійснювати професійну діяльність, а кваліфікацію – лише потенційною [17]. До подібного бачення співвідношення між категоріями компетентність та кваліфікація приєднуються й О. Корсакова та Д. Трубачова, які трактують компетентність як "високий рівень кваліфікації і професіоналізму, здатність і вміння особистості мобілізуватись у певній ситуації, реалізувати свої здібності і потреби" [18].

Зважаючи на все сказане, можна зробити висновок, що *компетентність – це якість реалізації на практиці результату формування у студентів переліку компетенцій, визначених нормативними освітніми документами для певної галузі діяльності (якість реалізації кваліфікації)*.

Тепер зупинимось на дослідженні змісту категорії "компетенція". Звернення до літературних джерел засвідчило, що для характеристики одиниць та результатів навчального процесу також вживається й термін "компетентності". Проте, здебільшого, в них вкладається подібний зміст. У своєму дослідженні ми вживатимемо першу із зазначених категорій, зважаючи на те, що в Галузевих стандартах вищої освіти України застосовується саме вона. Вважаємо такий вибір вдалим ще й з причини уникнення непорозумінь, викликаних однаковим звучанням слів "компетентність" і "компетентності", вживаних в окремих відмінках та множині.

Аналіз літературних джерел виявив відсутність загальноприйнятого формулювання категорії "компетенція". У довідниковій літературі термін "компетенція" вживається щодо визначення кола повноважень, наданих законом, статусом чи іншим актом конкретному органу чи посадовій особі.

У сучасній міжнародній і вітчизняній освітній теорії та практиці це поняття набуло ще й іншого значення. Воно використовується для характеристики результативності навчання (Європейська система кваліфікацій, А. Хуторський, С. Шишов), вважається соціально закріпленим освітнім результатом (Н. Бібік), попередньо заданою вимогою до освітньої підготовки студентів (учнів), "нормативною, ідеальною метою освітнього процесу, що моделює якості випускника" (Л. Глазунова, Г. Лісовенко) тощо.

Категорія "компетенція", як і будь-яка система, має певну структуру. Кількість і зміст її структурних елементів вирізняє трактування компетенцій між собою. Така неоднозначність гальмує процес їх формування у студентів вищої школи.

Для усунення цього недоліку ми здійснили контент-аналіз визначень даної категорії [19]. Метою дослідження було встановлення найадекватнішого сучасному стану розвитку науки трактування компетенції. Вибірка аналізу становила – 35 визначень. Одиницями аналізу ми обрали слово або словосполучення, що зустрічалось у робочих визначеннях. До них ставили прості запитання (категорії аналізу). Кількість повторень одиниць аналізу та відповідей, одержаних за допомогою категорій аналізу, у визначеннях використовувалась в якості одиниць підрахунку. Результати проведеного дослідження представлено в таблицях 1, 2 та 3.

Таблиця 1.

Дослідження робочих визначень поняття "компетенція" за категорією аналізу "Що?"			
Робочі визначення "компетенції"	Категоріальні ознаки	Кількість авторів	% від вибірки
"компетенція" – це... (що?)	сукупність (комбінація, перелік, комплекс, форма поєднання, об'єктивна інтегрована категорія)	12	34
	знання	26	74
	уміння	14	40

	навички	15	43
	способи діяльності	9	26
	ціннісні орієнтири (о Компетентність, кваліфікація, компетенція як ключові категорії компетентнісної парадигми вищої освітисобистісне ставлення)	9	26
	досвід	7	20
	розуміння	1	2,9
	здібність	3	8,6
	здатність (спроможність)	6	17
	готовність	4	11

Отже, категорійними ознаками "компетенції" за категорією аналізу "Що?" вважаються:

– сукупність (комбінація, перелік, комплекс, форма поєднання, об'єктивна інтегрована категорія) – 34% визначень (словник методичних термінів, концепція проекту TUNING, навчальний посібник "Вища освіта України і Болонський процес", за висновками роботи семінару МОНУ та Проекту ПРООН "Освітня політика та освіта "рівний – рівному" "Компетентнісний підхід до формування навчальних програм 5-го класу з базових дисциплін для 12-річної школи" (червень 2004 р.), за висновками експертної групи Державного стандарту базової та повної середньої освіти, за визначенням експертів програми "DeSeCo", Л. Бірюк, С. Бондар, О. Пометун, П. Хоменко, А. Хуторський, Н. Якса та ін.);

– знання – 74% визначень (Великий тлумачний словник української мови, словник-довідник педагогічних та психологічних термінів, словник методичних термінів, Міжнародний департамент стандартів, проект Tuning Educational Structures in Europe, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, висновки експертної групи Державного стандарту базової та повної середньої освіти, навчальний посібник "Вища освіта України і Болонський процес", О. Бабенко, С. Бондар, А. Боровиков, Л. Величко, О. Пометун, А. Хуторський, С. Шишов, Н. Якса та ін.);

– уміння – 40% визначень (словник методичних термінів, навчальний посібник "Вища освіта України і Болонський процес", висновки експертної групи Державного стандарту базової та повної середньої освіти та експертів країн Європейського Союзу, Міжнародний департамент стандартів, за визначенням експертів програми "DeSeCo", С. Бондар, О. Пометун, П. Хоменко, А. Хуторський, Н. Якса та ін.);

– навички – 43% визначень (висновки експертної групи Державного стандарту базової та повної середньої освіти, Міжнародний департамент стандартів, за визначенням експертів програми "DeSeCo", проект Tuning Educational Structures in Europe, словник методичних термінів, навчальний посібник "Вища освіта України і Болонський процес", Л. Бірюк, О. Пометун, П. Хоменко, А. Хуторський, Н. Якса та ін.);

– способи діяльності – 26% визначень (Л. Бірюк, С. Бондар, Л. Величко, В. Краєвський, С. Трубачева, П. Хоменко, А. Хуторський, російський проект Стандарту загальної освіти та ін.);

– ціннісні орієнтири (особистісне ставлення) – 26% визначень (висновки експертної групи Державного стандарту базової та повної середньої освіти, за визначенням експертів програми "DeSeCo", С. Бондар, О. Пометун, П. Хоменко, О. Чабала, С. Шишов та ін.);

– досвід – 20% визначень (Великий тлумачний словник української мови, словник-довідник педагогічних та психологічних термінів, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, О. Бабенко, С. Бондар, С. Трубачева, С. Шишов та ін.);

– здатність (спроможність) – 17% визначень (словник методичних термінів, російський проект Стандарту загальної освіти, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, С. Бондар, Л. Величко, за висновками експертів країн Європейського Союзу та ін.).

Таблиця 2.

Дослідження робочих визначень поняття "компетенція" за категорією аналізу "Яка?"			
Робочі визначення "компетенції"	Категоріальні ознаки	Кількість авторів	% від вибірки
"компетенція" – це сукупність ... знань... (яка?)	Формується в результаті навчання	5	14
"компетенція" – це сукупність ... знань... (яка?)	Задається стосовно галузі діяльності, певного кола предметів та процесів (об'єктів реальної дійсності)	6	17
"компетенція" – це сукупність ... знань... (яка?)	Необхідна для якісної і продуктивної діяльності, для вирішення проблем	12	34

Проведений аналіз визначень "компетенції" за категорією аналізу "Яка?" дав можливість встановити, що її категорійними ознаками вважаються сукупність ... знань..., яка:

– необхідна для якісної і продуктивної діяльності та для вирішення проблем – 34% визначень (висновки експертної групи Державного стандарту базової та повної середньої освіти, за визначенням експертів програми "DeSeCo", російський проект Стандарту загальної освіти, навчальний посібник "Вища освіта України і Болонський процес", Л. Бірюк, С. Бондар, О. Пометун, А. Хуторський, П. Хоменко, Н. Якса та ін.);

– задається стосовно галузі діяльності, певного кола предметів та процесів (об'єктів реальної дійсності) – 17% визначень (Великий тлумачний словник української мови, словник-довідник педагогічних та

психологічних термінів, за висновками роботи семінару МОНУ та Проекту ПРООН "Освітня політика та освіта "рівний – рівному" "Компетентнісний підхід до формування навчальних програм 5-го класу з базових дисциплін для 12-річної школи" (червень 2004 р.), Л. Бірюк, П. Хоменко, А. Хуторський та ін.);

– *формується в результаті навчання* – 14% визначень (словник методичних термінів, навчальний посібник "Вища освіта України і Болонський процес", Л. Бірюк, С. Бондар та ін.).

Таблиця 3.

Дослідження робочих визначень поняття "компетенція" за категорією аналізу "До чого?"

Робочі визначення "компетенції"	Категоріальні ознаки	Кількість авторів	% від вибірки
"компетенція" – це здатність ... (до чого?)	Застосування знань..., виконання певної діяльності, розв'язання проблем	7	20
"компетенція" – це готовність ... (до чого?)	Використання (знань, умінь, навичок, способів діяльності), дії	2	5,7

Дослідження робочих визначень поняття "компетенція", здійснене за допомогою категорії аналізу "До чого?" довело, що *категорійною ознакою "компетенції"* за даною категорією є: – *здатність до виконання певної діяльності, розв'язання проблем* – 20% визначень (словник методичних термінів, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, за висновками експертів країн Європейського Союзу, С. Бондар, А. Боровков, Л. Величко та ін.).

Проведений контент-аналіз дозволив сформулювати наше трактування категорії "компетенція". У своєму дослідженні ми будемо розглядати її як *інтегровану особистісно-діяльнісну категорію, яка формується під час навчання в результаті поєднання початкового особистого досвіду, знань, способів діяльності, вмінь, навичок, особистісних цінностей та здатності їх застосування в процесі продуктивної діяльності стосовно кола предметів та процесів певної галузі людської діяльності.*

Відповідно до цього трактування, компетенції слід розглядати з позицій системного підходу, тобто як систему, кожний з компонентів якої виконує своє функціональне призначення, якщо безпосередньо взаємодіє з усіма іншими елементами системи [20].

Аналіз літературних джерел дав змогу зробити висновки:

1. Компетентність – це якість реалізації на практиці результату формування у суб'єктів навчання компетенцій, визначених нормативними освітніми документами для певної галузі діяльності (якість реалізації кваліфікації).

2. Кваліфікація – це офіційне визнання результату формування у суб'єктів навчання компетенцій, визначених нормативними освітніми документами для певної галузі діяльності.

3. Компетенції є одиницями та результатом освітньої діяльності при компетентнісному підході.

4. Компетенція – це інтегрована особистісно-діяльнісна категорія, яка формується під час навчання в результаті поєднання початкового особистого досвіду, знань, умінь, навичок, способів діяльності, особистісних цінностей та здатності їх застосування в процесі продуктивної діяльності стосовно кола предметів та процесів певної галузі людської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Латинско-русский словарь / И.Х. Дворецкий. – М.: Русс. язык, 1976. – С. 217.
2. Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. – Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster, Inc., 1998. – 1559 p.
3. Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow: Longman Dictionaries, 1995. – 1668 p.: ill.
4. Маркова А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя // Советская педагогика, 1990. – № 8. – С. 82-88.
5. Sadker M.P., Sadker D.M. Teachers, School and society. – New-York: McGraw – Hill Ink., 1997. – 633 p.: ill.
6. Рибінська Ю. Сучасні тенденції розвитку професійної освіти в Україні на основі впровадження системи взаємопов'язаного навчання // Актуальні проблеми професійно-педагогічної освіти та стратегії розвитку: Зб. наук. праць / За заг. ред. О.А. Дубасенюк, Л.В. Калініної, О.Є. Антонової. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. – С. 30-31.
7. Мильруд Р.П. Компетентность в изучении языка // Иностранные языки в школе. – 2003. – № 7. – С. 31-36.
8. Андреев А.Л. Компетентносная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа // Педагогика. – 2005. – № 4. – С. 45-47.
9. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентносная модель от идеи к образовательной программе // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8-14.
10. Якса Н.В. Формирование компетентности межкультурного взаимодействия будущего педагога // Модернізація вищої освіти у контексті євроінтеграційних процесів: Зб. наук. праць учасників Всеукраїнського методологічного семінару з міжнародною участю. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – С. 68-74.
11. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За ред. В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.В. Гребінко, І.І. Бабин. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
12. Пометун О.І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. К.: "К.І.С.", 2004. – С. 16-25.
13. Бондар С. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів // Біологія і хімія в шк. – 2003. – № 2. – С. 8-9.
14. Реалізація компетентнісного підходу в 5 класі // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. К.: "К.І.С.", 2004. – С. 93-102.

15. Сікора Я. Аналіз базових понять проблеми формування професійної компетентності майбутнього вчителя інформатики // Актуальні проблеми професійно-педагогічної освіти та стратегії розвитку: Зб. наук. праць / За заг. ред. О.А. Дубасенюк, Л.В. Калініної, О.Є. Антонової. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. – С. 47-50.
16. Европейская система квалификаций. Проект. – Режим доступа: www.volsu.ru/rus/info/parts.dok/.
17. Гушлявська І. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці // Шлях освіти. – 2004. – № 3. – С. 22-24.
18. Корсакова О.К., Трубачова Д.В. Допомогти у виборі долі // Гуманітарні науки. – 2007. – № 1. – С. 24-30.
19. Щерба Н.С. Застосування методу контент-аналіз до визначення поняття "стратегічна компетенція" // Вісник Житомирського педагогічного університету ім. Івана Франка. – 2006. – № 29. – С. 166-169.
20. Буряк В. Методологічний аспект побудови навчального процесу // Вища школа. – 2007. – № 1. – С. 10-19.

Матеріал надійшов до редакції 14.01. 2008 р.

Заблоцькая О.С. Компетентность, квалификация, компетенция как ключевые категории компетентностной парадигмы высшего образования.

В статье приводятся результаты сравнительного анализа определений категорий компетентность и квалификация. Определено их смысловое содержание и соотношение. На основе контент-анализа понятий "компетенция" и системного подхода найдены характеристики этой категории и сформулировано ее интеграционное определение. Обосновано значение формирования компетенций для получения студентами профессиональной компетентности.

Zablotska O.S. Competence, Qualification, Competency as Key Categories of the Higher Education Competence Paradigm.

In the article the "competence" and "qualification" categories' definitions comparative analysis results are adduced. Their essence and correlation are defined. By method of "competency" definitions content analysis and system approach this concept's category traits are discovered and its generalized definition is formulated. Competencies development importance for students' professional competence obtaining is proved.